

УМИСНЕ НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ, РУЙНУВАННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

INTENTIONALLY ILLEGAL INJURING, DESTRUCTION OR DAMAGING OF THE OBJECTS OF CULTURAL HERITAGE: PROBLEMS OF DETERMINING THE SIGNS OF THE OBJECTIVE PART OF THE CRIME

Палюх Л.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті розглянуто окремі питання, що стосуються з'ясування змісту ознак об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених частинами 2–5 ст. 298 Кримінального кодексу України. Зокрема, розглянуто зміст таких ознак, як діяння, суспільно небезпечні наслідки. На основі аналізу законодавства, наукових позицій сформульоване визначення понять знищення, пошкодження об'єкта культурної спадщини, його частини як суспільно небезпечних наслідків, запропоноване визначення діяння в цьому складі злочину.

Ключові слова: знищення об'єктів культурної спадщини, пошкодження об'єктів культурної спадщини, руйнування об'єктів культурної спадщини, кримінальна відповідальність, суспільно небезпечні наслідки, об'єктивна сторона складу злочину, знищення майна.

В статье рассмотрены отдельные вопросы, касающиеся содержания признаков объективной стороны составов преступлений, предусмотренных частями 2–5 ст. 298 Уголовного кодекса Украины. В частности, рассмотрено содержание таких признаков, как деяния, общественно опасные последствия. На основании анализа законодательства, научных позиций сформулировано определение понятий уничтожения, повреждения объекта культурного наследия, его части как общественно опасных последствий, предложено определение действия в этом составе преступления.

Ключевые слова: уничтожение объектов культурного наследия, повреждение объектов культурного наследия, разрушение объектов культурного наследия, уголовная ответственность, общественно опасные последствия, объективная сторона состава преступления, уничтожение имущества.

The article deals with some issues concerning the content of the signs of the objective side of the bodies of crimes provided for in parts 2–5 of Art. 298 of the Criminal Code of Ukraine. In particular, the content of such features as an act, socially dangerous consequences have been considered. On the basis of the analysis of legislation, scientific positions the author has formulated the definition of the concepts of the injuring, damaging to the object of cultural heritage, its part as a socially dangerous consequences, has proposed the definition of the act in this body of the crime.

Key words: injuring of objects of cultural heritage, damaging of objects of cultural heritage, destruction of objects of cultural heritage, criminal responsibility, socially dangerous consequences, objective side of the crime, damaging of property.

Постановка проблеми. Важливим завданням держави є забезпечення належної правової охорони об'єктів культурної спадщини. Відповідно до ст. 54 Конституції України держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність. У ч. ч. 2–5 ст. 298 КК України встановлено відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин. Зазначений злочин посягає на духовні, моральні підвалини суспільства, а через це – на почуття багатьох громадян. Це зумовлює актуальність дослідження проблем кримінальної відповідальності за знищення, руйнування, пошкодження об'єктів культурної спадщини.

Стан опрацювання. Проблеми кримінальної відповідальності за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини були предметом дослідження низки українських науковців. Окремі питання кримінальної відповідальності за ці діяння розглядали П.П. Андрушко, Ю.М. Баулін, О.В. Білаш,

Ю.М. Борисов, І.Б. Газдайка-Василишин, В.Т. Дзюба, В.П. Ємельянов, А.М. Костенко, В.А. Ломако, П.С. Матишевський, С.А. Миронюк, В.О. Навроцький, А.В. Семенюк-Прибатень, В.В. Сташис та інші науковці. Зазначені автори розглядали питання кримінальної відповідальності за названий злочин лише в окремих його аспектах або в контексті проблем кримінальної відповідальності за злочини проти власності (за знищення, пошкодження майна). Комплексному дослідженню проблем кримінальної відповідальності за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини присвячені дисертаційні роботи Б.М. Одайника, М.О. Міщенко.

Мета статті. Дослідники обґрунтовано зазначають, що ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 298 Кримінального кодексу України (далі – КК України), описані в законі дуже лаконічно, що викликає певні труднощі й у розумінні цих ознак, і в кваліфікації цього злочину [1, с. 11]. Нині дискусійною серед науковців

залишається низка питань щодо з'ясування змісту ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. ч. 2–5 ст. 298 КК України, щодо змісту таких ознак об'єктивної сторони розглядуваних складів злочинів, як діяння, суспільно небезпечні наслідки. Ці питання потребують розгляду не лише в контексті дослідження ознак складів злочинів, передбачених ч. ч. 2–5 ст. 298 КК України, а й інших складів злочинів, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна (ст. ст. 194, 347, 347-1, 352, 378, 399 КК України).

Виклад основного матеріалу. Позиції науковців щодо ознак об'єктивної сторони складів злочинів, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна (передбачених ст. ст. 178, 194, 378, 399, ч. ч. 2–5 ст. 298, іншими статтями КК України, де діяння як ознака об'єктивної сторони злочину виявляється в знищенні, пошкодженні майна), можна поділити на групи.

Низка авторів зазначає, що в аналізованих складах злочинів діяння й суспільно небезпечний наслідок збігаються: це альтернативно передбачені пошкодження або знищення майна (у ч. ч. 2–5 ст. 298 КК України – також руйнування) [2, с. 169; 3, с. 202, 429; 4, с. 369; 5, с. 41; 6, с. 8; 7, с. 429]. Зазначені науковці вважають, що такі поняття, як «знищення», «пошкодження», передбачають як учинення певного роду діяння, так і настання відповідних суспільно небезпечних наслідків. Зокрема, Н.А. Антонюк зазначає, що словосполучення «знищення або пошкодження майна» вказує як на альтернативне діяння, так і на наслідок, який полягає саме в знищенні чи пошкодженні [4, с. 369]. Аналогічні позиції висловлюються безпосередньо щодо ознак складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 298 КК України; так, науковці ототожнюють суспільно небезпечні наслідки в цьому складі злочину зі змістом діяння [1, с. 11–12; 7, с. 370–371].

Водночас із цього приводу висловлюються й інші позиції. Деякі автори зазначають, що знищення майна, пошкодження майна становлять суспільно небезпечний наслідок як ознаку об'єктивної сторони цих складів злочинів; діяння ж у диспозиції статті не назване й становить діяльність, спрямовану на приведення зазначених предметів у відповідний стан. Так, В.І. Маркін, говорячи про склад злочину, передбачений ст. 178 КК України, де встановлено відповідальність за пошкодження чи руйнування релігійної споруди або культового будинку, зазначає, що цей склад злочину належить до матеріальних, а термінами «пошкодження», «руйнування» (ст. 178 КК України), «знищення» (ст. 179 КК України) у тексті закону позначено тільки одну ознаку об'єктивної сторони – суспільно небезпечні наслідки злочину; діяння ж хоча і є обов'язковою ознакою цього складу, однак безпосередньо в диспозиції статті не зазначене [8, с. 4, 8]. О.В. Білаш, говорячи про склад злочину, передбачений ст. 178 КК України, зазначає, що знищення за своїм змістом передбачає настання суспільно небезпечних наслідків (термін «знищення» означає закінчений процес припинення існування святині як такої, на відміну від терміна

«знищення», який означає незакінченість такого процесу) [9, с. 11].

Друга з наведених позицій видається більш обґрунтованою, оскільки якщо винний учиняв діяння, спрямовані на знищення, пошкодження чи зруйнування відповідних об'єктів, однак суспільно небезпечні наслідки у вигляді знищення, пошкодження, зруйнування майна не настали з незалежних від нього причин, такі діяння ми кваліфікуємо як замах на відповідний злочин. Водночас настання наслідку у вигляді хоча б часткового пошкодження майна, тоді як умислом винного охоплювалося його знищення, ми кваліфікуємо як закінчений злочин у формі пошкодження майна. Отже, слід підтримати позицію, відповідно до якої у складах злочинів, передбачених ч. ч. 2–5 ст. 298 КК України, законодавець формулює лише суспільно небезпечні наслідки у вигляді знищення, пошкодження відповідних предметів злочину. У цьому контексті слід також зазначити, що більш точним і правильним було б замість поняття «руйнування» використовувати в ч. 2 ст. 298 КК України поняття «зруйнування», як це передбачено в ч. 1 ст. 178 КК України. Діяння як ознака об'єктивної сторони відповідних злочинів, як видається, полягає в протиправному впливі на предмет, що призводить до зазначених вище суспільно небезпечних наслідків.

Розглянемо зміст таких кримінально-правових понять, як «пошкодження», «знищення» в аналізованому складі злочину, а так само в інших складах злочинів, що виявляються в умисному знищенні, пошкодженні майна. Зазначені поняття відносять до так званих наскрізних кримінально-правових понять, оскільки вони вживаються в багатьох статтях Особливої частини КК України [5, с. 32].

У тлумачному словнику української мови дається таке визначення поняття «знищувати»: руйнувати, псувати що-небудь, ламаючи, рвучи і т. ін. [10, с. 664] Поняття «пошкоджувати» означає виводити що-небудь із ладу; псувати, руйнувати [11, с. 484]. Отже, зазначені поняття наводяться практично як синоніми; також їх синонімом є таке поняття, як руйнування. Таким чином, шляхом філологічного тлумачення видається неможливим установити різницю між зазначеними поняттями, їх точний зміст у контексті ознак аналізованих складів злочинів. Тому звернемося до правозастосовного, а також до доктринального тлумачення понять «знищення майна», «пошкодження майна».

Пленум Верховного Суду України роз'яснив зміст цих понять у п. 2 Постанови № 4 від 2 липня 1976 р. у редакції Постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 2000 р. № 3, зазначивши, що знищення державного або колективного майна – це *приведення його в повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Унаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність* (курсив наш – Л. П.) [12]. Аналогічне визначення дав Пленум Верховного Суду України в п. 13 Постанови № 8 від 26.06.1992 р. «Про застосування судами законодавства,

що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність і власність суддів і працівників правоохоронних органів» [13]. Аналогічну позицію щодо змісту цього поняття висловлюють деякі дослідники [2, с. 170; 14, с. 584].

Якщо звернутися до поняття знищення в контексті аналізованого складу злочину, то Б.М. Одайник зазначає, що знищення – це вплив на пам'ятку – об'єкт культурної спадщини будь-яким способом, який характеризується повною незворотною втратою нею духовно-ціннісних властивостей і неможливістю використання за призначенням [1, с. 11–12].

В.Т. Дзюба зазначає, що знищення передбачає повну втрату пам'яткою історичної, культурної, наукової цінності, а руйнування чи пошкодження – часткову втрату пам'яткою історичної, культурної, наукової цінності, що вимагає суттєвих витрат для відновлення пам'ятки з метою збереження її історичної або культурної цінності [14, с. 192].

Щодо поняття «пошкодження майна», то Пленум Верховного Суду України в п. 2 Постанови № 4 від 2 липня 1976 р. у редакції Постанови від 3 березня 2000 р., а також у п. 13 Постанови № 8 від 26 червня 1992 р. так визначив це поняття: погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на якийсь час у непридатний до використання за цільовим призначенням стан [12]. Аналогічне визначення поняття «пошкодження майна» дають деякі науковці [2, с. 170; 14, с. 584].

Деякі дослідники визначають поняття «знищення майна», «пошкодження майна» через поняття «вплив на майно». Н.О. Антонюк так визначає зазначені поняття: знищення майна – це такий вплив особи на майно, від якого воно повністю втрачає споживну вартість, тобто приводиться в повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Унаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність, можливість використання за призначенням. Пошкодження майна науковець визначає як такий вплив особи на майно, унаслідок якого майно не може бути використане за цільовим призначенням без ремонту або інших відновлювальних заходів, а також погіршення якості, зменшення вартості майна [4, с. 368].

В.Т. Дзюба так визначає поняття «пошкодження» у складі злочину, передбаченого ч. 2 ст. 298 КК України: це такий вплив на предмет злочину – об'єкти культурної спадщини, у результаті якого вони втрачають деякі основні властивості, що зменшує їх історичну, культурну чи наукову цінність, для усунення чого проводяться фрагментарні реставраційні роботи [14, с. 192].

Виходячи зі сформульованої вище позиції про те, що знищення майна – це результат діяння, суспільно небезпечний наслідок, більш правильним видається визначення поняття «знищення майна» через такі поняття, як «наслідок», «стан».

І.Б. Газдайка-Василишин, А.В. Семенюк-Прибатень зазначають, що у визначеннях понять «знищення майна», «пошкодження майна» недоцільно використовувати такі поняття, як «доведення»,

«приведення», оскільки такі визначення не відображають усі істотні ознаки відповідних понять: «доводити» означає досягати певної межі, а «приводити» – доводити до якого-небудь стану, надавати якогось вигляду. Доведення чи приведення до будь-якого стану неможливе без конкретної дії чи бездіяльності; змінити стан речі можна лише шляхом певної поведінки. Зважаючи на це, автори зазначають, що більш обґрунтованими видаються позиції, що полягають у трактуванні знищення чи пошкодження майна через указівку на «протиправний вплив» на майно [5, с. 37; 15, с. 104]. Стосовно цієї позиції слід зазначити, що використання поняття «протиправний вплив на майно» доцільно застосовувати для характеристики самого діяння, однак не суспільно небезпечних наслідків, якими є власне знищення майна, пошкодження майна. Ці поняття краще визначати через таке поняття, як «стан», що характеризує результат, наслідок, а не процес, діяння, що веде до цього наслідку.

У тлумачному словнику української мови дається таке визначення поняття «стан»: ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами [16, с. 642–644]. Отже, слово «стан», як видається, підходить для характеристики змісту суспільно небезпечних наслідків у вигляді знищення майна, пошкодження майна в розглянутих складах злочинів (ст. ст. 194, 378, 399 КК України).

Водночас діяння, що є ознакою складів злочинів, що виявляються в умисному знищенні, пошкодженні майна, зокрема й передбачені ч. ч. 2–5 ст. 298 КК України, доцільно визначити як *протиправний вплив на об'єкт культурної спадщини, спрямований на його знищення, пошкодження, зруйнування*.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної й археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [17].

Висновки. Виходячи із зазначеного законодавчого визначення поняття об'єкта культурної спадщини, можна так визначити суспільно небезпечні наслідки у вигляді пошкодження, знищення об'єкта культурної спадщини в складі злочину, передбаченого ч. 2 ст. 298 КК України:

– *знищення об'єкта культурної спадщини або його частини – це такий стан, за якого він припиняє своє існування або повністю втрачає цінність з естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду, не може бути відновлений;*

– *пошкодження об'єкта культурної спадщини або його частини – це такий стан, за якого об'єкт культурної спадщини або його частина частково*

втрачає свої властивості, унаслідок чого зменшується їхня цінність з естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду, однак зазначені властивості можуть бути відновлені.

Щодо змісту ознак об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ч. ч. 2–5 ст. 298 КК України, слід зазначити, що діяння, що є ознакою складів злочинів, передбачених ч. ч. 2–5 ст. 298 КК України, доцільно визначити як *протиправний вплив на об'єкт культурної спадщини, спрямований на його знищення, пошкодження, зруйнування.*

Суспільно небезпечними наслідками в аналізованих складах злочинів є альтернативно передбачені знищення, пошкодження майна, руйнування об'єкта культурної спадщини або його частини. Водночас слід також зазначити, що більш точним і правильним

було б замість поняття «руйнування» використати в ч. 2 ст. 298 КК України поняття «зруйнування», як це передбачено в ч. 1 ст. 178 КК України.

Деякі науковці, говорячи про умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин (ч. 2 ст. 298 КК України), зазначають про те, що в нормі, передбаченій ст. 298 КК України, доцільно відмовитися від указівки на руйнування як на один із можливих наслідків для предметів злочинів, передбачених ст. 298 КК України, обґрунтовуючи цю позицію тим, що за своїм змістом у ч. ч. 2–5 ст. 298 КК України поняття «руйнування» схоже або збігається з таким поняттям, як «пошкодження» [5, с. 34; 18, с. 6, 11]. Зазначене питання зумовлює необхідність подальших досліджень оптимальної побудови норми, передбаченої ч. 2 ст. 298 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Одайник Б.М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2010. 19 с.
2. Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. К.: Юрінком, 1996. 240 с.
3. Александров Ю.В., Дудоров О.О., Клименко В.А. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К.: Атіка, 2008. 712 с.
4. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. 514 с.
5. Семенюк-Прибатень А.В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2016. 241 с.
6. Миронюк С.А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Дніпропетровськ, 2012. 20 с.
7. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 680 с.
8. Маркін В.І. Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2012. 18 с.
9. Білаш О.В. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2013. 20 с.
10. Словник української мови: в 11 т. / ред. коллег. І.К. Білодід (голова) та ін.; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 3: 3. К.: Наукова думка, 1972. 744 с.
11. Словник української мови: в 11 т. / ред. коллег. І.К. Білодід (голова) та ін.; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 8. Природа–Ряхтливий. 1977. 927 с.
12. Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: Постанова Пленуму Верховного суду України № 4 від 2 липня 1976 р. у редакції постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 3 березня 2000 р. URL: www.scourt.gov.ua
13. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 26 червня 1992 р. URL: www.scourt.gov.ua
14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. Т.2 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-тє вид., переробл. і доп. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. 624 с.
15. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
16. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. 916 с.
17. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08 червня 2000 р № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333.
18. Міщенко М.О. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2014. 20 с.